

BARBARA BRUZIOWICZ-MIKŁASZEWSKA^{1, A, B, E}, MARIA KORDAS^{2, B, E, F},
MACIEJ DOBRZYŃSKI^{3, B, E}

Profesor doktor habilitowana medycyny Noemi Wigdorowicz-Makowerowa (ur. 1912) – współtwórczyni wrocławskiej szkoły protetyki stomatologicznej

Professor Noemi Wigdorowicz-Makowerowa (b. 1912)
Co-Creator of Wrocław's School of Prosthodontics Dentistry

¹ Katedra i Zakład Protetyki Stomatologicznej UM we Wrocławiu

² Biblioteka Uniwersytetu Medycznego we Wrocławiu

³ Katedra i Zakład Stomatologii Zachowawczej i Dziecięcej UM we Wrocławiu

A – koncepcja i projekt badania; B – gromadzenie i/lub zestawianie danych; C – opracowanie statystyczne;
D – interpretacja danych; E – przygotowanie tekstu; F – zebranie piśmiennictwa

Streszczenie

Profesor doktor habilitowana medycyny Noemi Wigdorowicz-Makowerowa (ur. 1912 r.) należy do współtwórców wrocławskiej szkoły protetyki stomatologicznej. W 1937 r. uzyskała dyplom lekarza Uniwersytetu im. Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Następnie podjęła dodatkowe studia na Akademii Stomatologicznej w Warszawie (1937–1939). Po ukończeniu studiów rozpoczęła pracę na Akademii Stomatologicznej oraz w prywatnym gabinecie przy ul. Chłodnej w Warszawie. Podczas okupacji pracowała w getcie jako asystent na I Oddziale Chirurgicznym Szpitala Starozakonných na Czystem oraz jako kierownik gabinetu stomatologicznego w ambulatorium gminy żydowskiej. W 1946 r. podjęła pracę jako starszy asystent Kliniki Stomatologicznej na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu i Politechniki we Wrocławiu, początkowo na oddziałach chirurgii stomatologicznej oraz stomatologii zachowawczej. W latach 1948–1983 pracowała w Katedrze Protetyki Stomatologicznej, przechodząc wszystkie szczeble kariery naukowej. Katedrą Protetyki kierowała od 1965 r. do 1983 r. W sumie na AM przepracowała 37 lat. Stopień naukowy doktora medycyny uzyskała w 1949 r., docenta w 1965 r., tytuł profesora nadzwyczajnego w 1977 r. Główne osiągnięcia obejmują: profilaktykę fluorową próchnicy zębów oraz problematykę związaną z zaburzeniami czynnościowymi narządu żucia. Dorobek naukowy prof. Noemi Wigdorowicz-Makowerowej to 8 monografii, 191 publikacji naukowych, wypromowanie 17 prac doktorskich oraz patronat nad 3 habilitacjami (**Dent. Med. Probl. 2013, 50, 1, 115–126**).

Słowa kluczowe: prof. dr hab. Noemi Wigdorowicz-Makowerowa, wrocławska szkoła stomatologiczna, protetyka, historia stomatologii.

Abstract

Professor Noemi Wigdorowicz-Makowerowa (b. 1912) belongs to the co-creators of Wrocław's School of Prosthodontics. In 1937 she received physician diploma at the Józef Piłsudski Warsaw Medical University in the Department of Prosthodontics. After graduation, she additionally made dentist diploma (1937–1939) and worked at the Academy of Dentistry and in her private practice on Chłodna Street in Warsaw. During the Nazi occupation she worked in the ghetto as an assistant at the Department of Surgery in Czyste Orthodox Hospital and as a manager in the dental clinic of the Jewish community. In 1946, she was employed as senior assistant in the Clinic of Dental Surgery in Faculty of Medicine of Wrocław University and Polytechnic. First, she worked in Division of Surgery and Conservative Dentistry. In the period of 1948–1983 she worked in Department of Prosthodontics going all levels of the scientific careers. She directed this department since 1965. She became the head of the Division of Prosthodontics in 1963 and next the head of the Department Orthodontics in 1965. She directed above unit until 30 September 1983. She obtained the dentistry doctor's degree in 1949, habilitated doctor's degree in 1965, associate professor title in 1977. The main achievements include: fluoride pro-

phylaxis of dental caries and functional disturbances of the stomatognathic system. Scientific achievements of prof. Noemi Wigdorowicz-Makowerowa include 8 monographs, 191 scientific publications, 17 doctoral theses promotion and 3 habilitation theses patronage (*Dent. Med. Probl.* 2013, 50, 1, 115–126).

Key words: professor Noemi Wigdorowicz-Makowerowa, Wrocław's school of dentistry, prosthodontics, history of dentistry.

Ryc. 1. Prof. dr hab. med. Noemi Wigdorowicz-Makowerowa.
Fot. ze zbioru prywatnego dr Barbary Bruziewicz-Mikłaszewskiej

Fig. 1. Prof. Noemi Wigdorowicz-Makowerowa.
Photo from dr Barbara Bruziewicz-Mikłaszewska private collection

Profesor Noemi Wigdorowicz-Makowerowa urodziła się 24 listopada 1912 r. w Warszawie będącej wówczas pod zaborem rosyjskim w zasymilowanej zamożnej rodzinie żydowskiej. Matką była Wiera (Dwojra) z domu Maisner, a ojcem lekarz Grzegorz (Eliasz) Wigdorowicz. W 1930 r. ukończyła w Warszawie szkołę średnią im. Zofii Kalciej. W latach 1931–1937 studiowała na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu im. Józefa Piłsudskiego w Warszawie, dyplom lekarza uzyskała 22 czerwca 1937 r. Następnie podjęła dodatkowe studia na Akademii Stomatologicznej w Warszawie (1937–1939). 28 stycznia 1939 r. wpisano ją do Izby Lekarskiej Warszawsko-Białostockiej. Po ukończeniu studiów rozpoczęła pracę na Akademii Stomatologicznej oraz w prywatnym gabinecie przy ul. Chłodnej [1–2].

W 1940 r. została przesiedlona do getta warszawskiego i zgodnie z zarządzeniem Generalne-

go Gubernatora dla okupowanych polskich terenów z dnia 28 lutego 1940 r. musiała zarejestrować się w niemieckiej Izbie Zdrowia. Do stycznia 1943 r. pracowała jako asystent na I Oddziale Chirurgicznym Szpitala Starozakonnych na Czystem, którego ordynatorem był dr Aleksander Wertheim (?–1942). Była ponadto kierowniczką gabinetu stomatologicznego w ambulatorium gminy żydowskiej. Po ucieczce z getta od 23 stycznia 1943 r. do sierpnia 1944 r. ukrywała się wraz z dr. Henrykiem Makowerem (1904–1964) w Nowej Miłosnej pod Warszawą u rodziny Janusza Tadeusza Urzykowskiego (1926–2012) – członka wywiadu w Komendzie Głównej Armii Krajowej [3–4].

W sierpniu 1944 r. wstąpiła jako ochotnik do Wojska Polskiego w Lublinie, gdzie służyła w 62. Szpitalu Ewakuacyjnym jako asystent na Oddziale Chirurgicznym i jako konsultant stomatologiczny. Wraz ze swoją jednostką wojskową przenosiła się kolejno do Otwocka, Sopotu i Oliwy, gdzie została zwolniona z wojska w 1946 r. na podstawie reklamacji prof. dr. med. Ludwika Hirszfelda (1884–1954) dziekana Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu i Politechniki we Wrocławiu [1, 5].

1 maja 1946 r. podjęła pracę jako starszy asystent Kliniki Stomatologicznej na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu i Politechniki we Wrocławiu. Początkowo pracowała w Klinice Chirurgii Stomatologicznej pod kierunkiem prof. dr. hab. med. Tadeusza Szczęsnego Owińskiego (1904–1995), a następnie w Klinice Stomatologii Zachowawczej kierowanej przez prof. dr. med. Ignacego Pietrzyckiego (1885–1964). 1 września 1948 r. rozpoczęła pracę w Katedrze Protetyki Dentystycznej Oddziału Stomatologicznego u prof. dr. hab. med. Henryka Gorczyńskiego (1889–1979). 28 grudnia 1949 r. uzyskała stopień naukowy doktora medycyny na podstawie pracy „Zakaźne zapalenie dziąseł i śluzówki jamy ustnej ze szczególnym uwzględnieniem fuzospirochetozы i jej leczenie metodą własną”; promotorem pracy był prof. dr med. Witold Grabowski (1902–1963) (nr dyplomu 148) [1, 6].

28 czerwca 1950 r. Wydział Lekarski i Senat Akademii Medycznej w Łodzi zaproponował jej stanowisko zastępcy profesora Katedry Dentystyki Zachowawczej, ale propozycji nie przyjęła, nie chcąc rozstawać się z mężem i dzieckiem [1].

Decyzją Rady Wydziału Lekarskiego Akademii Medycznej we Wrocławiu z dnia 1 marca 1957 r. dr Noemi Wigdorowicz-Makowerowa została mianowana adiunktem.

Na podstawie pracy pt. „Badania stanu uzębienia u dzieci wrocławskich jako podstawa do wprowadzenia profilaktyki fluorowej i do jej oceny” Rada Wydziału Lekarskiego AM w 1957 r. przyznała jej stopień naukowy kandydata nauk medycznych, który później został przemianowany po raz drugi na stopień naukowy doktora medycyny [1]. Pismem z dnia 6 listopada 1957 r. Centralna Komisja Kwalifikacyjna dla Pracowników Nauki odmówiła przyznania dr Noemi Wigdorowicz-Makowerowej tytułu naukowego docenta [1].

Od maja 1959 r. do sierpnia 1960 r. dr Wigdorowicz-Makowerowa towarzyszyła mężowi prof. dr. hab. med. Henrykowi Makowerowi – profesorowi Instytutu PAN im. Ludwika Hirszfelda we Wrocławiu – w jego pracy w Światowej Organizacji Zdrowia w Genewie. Przez rok pracowała jako wolontariusz w tamtejszej École Dentaire u profesorów Arthura-Jeana Helda (1905–1999), Louisa Josepha Baume’a (1913–2003) i Françoisa Ackermanna [1].

Dr Wigdorowicz-Makowerowa w 1961 r. uzyskała II stopień specjalizacji z zakresu protetyki stomatologicznej.

Przewód habilitacyjny został przeprowadzony na Wydziale Lekarskim Akademii Medycznej w Łodzi. Na podstawie dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej pt. „Rozwój próchnicy zębów u dzieci i jej profilaktyka fluorowa” uchwałą Rady Wydziału Lekarskiego Akademii Medycznej w Łodzi z dnia 12 stycznia 1963 r. nadano dr Noemi Wigdorowicz-Makowerowej stopień naukowy docenta. Recenzentami rozprawy habilitacyjnej byli prof. dr med. Mieczysław Fuchs (1916–2000), prof. dr mat. Julian Perkal (1913–1965) i doc. dr med. Tadeusz Karnibad (1894–1968) [2].

Minister Zdrowia i Opieki Społecznej dr med. Jerzy Sztachelski (1911–1975) 1 kwietnia 1964 r. powołał ją na stanowisko docenta etatowego przy Katedrze Protetyki Akademii Medycznej we Wrocławiu, z dniem 1 maja 1965 r. na Kierownika Katedry Protetyki Dentystycznej Akademii Medycznej we Wrocławiu, a od 1 grudnia 1977 r. na stanowisko profesora nadzwyczajnego Akademii Medycznej we Wrocławiu. Prof. Wigdorowicz-Makowerowa pełniła funkcję kierownika do przejścia na emeryturę 30 września 1983 r. [1]. W 1986 r. wyjechała na stałe do Szwecji, gdzie mieszka jej najbliższa rodzina. 24 listopada 2012 r. uroczyście obchodziła stulecie urodzin [4].

Główne kierunki zainteresowań naukowo-badawczych pani profesor obejmowały profilaktykę próchnicy zębów oraz rehabilitację protetyczną narządu żucia, w szczególności w wadach zgryzu i w artropatiach. Ze względu na powyższą tematykę działalność naukowa łączyła się ściśle z działalnością społeczną.

Prof. Wigdorowicz-Makowerowa należy do pionierów profilaktyki przeciwpóchnicowej w Polsce. Od 1948 r. przedstawiała rozwój nauki o flu-

orze w stomatologii oraz wyniki profilaktyki fluorowej uzyskane różnymi metodami. Już w 1955 r. wysunęła postulat o konieczności wprowadzenia w Polsce masowej profilaktyki fluorowej próchnicy zębów. Następnie potwierdziła we własnych badaniach u dzieci wrocławskich skuteczność przeciwpóchnicową wieloletniego spożywania tabletek z fluorkiem sodu. Wielostronne badania rozwoju próchnicy zębów na dużym materiale dzieci wrocławskich i malborskich były wykonane przy udziale jej uczniów. W 1955 r. w związku ze znaczącym dorobkiem z zakresu profilaktyki fluorowej próchnicy zębów oraz statystycznego opracowania tego zagadnienia w populacjach dzieci szkolnych została delegowana przez Ministerstwo Zdrowia wspólnie z innymi polskimi stomatologami na 5-tygodniowy staż do Szwajcarii i Wiednia w celu zapoznania się z prowadzoną tam profilaktyką fluorową [2]. W 1957 r. wyjechała do Malmö w Szwecji na Europejski Kongres Organizacji Badań nad Próchnicą Zębów (ORCA), aby zreferować badania wrocławskie nad fluorowaniem tabletkowym u dzieci szkolnych [1]. Działalności naukowo-badawczej towarzyszyła praca organizacyjna i popularyzatorska. W latach 1955–1957 była członkiem Komisji Profilaktyki Próchnicy Zębów przy Ministrze Zdrowia. W latach 1967–1984 pełniła funkcję przewodniczącej Zespołu Naukowo-Technicznego ds. Profilaktyki Fluorkowej w Ministerstwie Zdrowia i Opieki Społecznej, który później został przekształcony w Zespół ds. Uzębienia przy Radzie Naukowej MZiOS. Zespół ten uruchomił we Wrocławiu 28 listopada 1967 r. pierwszą w Polsce stację fluorkowania wody pitnej we Wrocławiu [2, 5, 7]. Z tej dziedziny wygłosiła ponadto wiele referatów na zjazdach i posiedzeniach naukowych Polskiego Towarzystwa Stomatologicznego oraz specjalnych zebraniach na zaproszenie Ministerstwa Zdrowia dla Inspektorów Stomatologii w Warszawie, dla lekarzy dentyków kolejowych i wojskowych, dla dyrektorów szkół podstawowych i dla inżynierów sanitarnych w Zjednoczeniu Gospodarki Komunalnej [2].

Wśród prac z protetyki stomatologicznej na wyróżnienie zasługuje pierwsza w Polsce publikacja o *odontogenesis imperfecta hereditaria*, gdzie podano własne oryginalne rozwiązanie lecznicze i ciekawą, potwierdzoną następnie koncepcję o utajonych postaciach tej choroby. Autorka nawiązuje do nowoczesnych założeń biologiczno-funkcjonalnych tej dyscypliny, w której leczenie protetyczne zajmuje miejsce wstawiania zębów. W tym ujęciu na plan pierwszy autorka wysuwa dbałość o jak najdłuższe zachowanie zębów własnych pacjenta, przeciwdziałanie stomatopatiom protetycznym, parodontopatiom, artropatiom stawów skroniowo-żuchwowych i przedwczesnemu zanikowi wyrostka zębodołowego [2, 5, 7].

Na podkreślenie zasługuje również duża grupa prac dotyczących zespołu zgryzu urazowego i jego leczenia protetycznego, tj. rozpoznawania, leczenia i epidemiologii bruksizmu oraz artropatii stawów skroniowo-żuchwowych. Badanie czynników etiopatogenetycznych tych zaburzeń pozwoliło autorce na wyciągnięcie bardzo ważnych wniosków o znaczeniu praktycznym. Prof. Noemi Wigdorowicz-Makowerowa wykazała, że zaburzenia czynnościowe zwiększają się pod wpływem wad zgryzu, błędów leczenia stomatologicznego oraz nadmiernej pobudliwości emocjonalnej pacjenta. Dzięki porównaniu wyników badań 3 populacji wykazała ponadto, że na częstość zaburzeń czynnościowych istotny wpływ ma środowisko – warunki życia i pracy, a nie płeć i wiek [2, 5, 7].

Poza badaniami klinicznymi profesor zajmowała się historią medycyny. Jest autorką i redaktorką ważnych pamiętników z okresu II wojny światowej dokumentujących losy lekarzy i pacjentów w getcie warszawskim (*Pamiętnik z getta warszawskiego*), napisała także osobiste wspomnienia z tego okresu (*Miłość w cieniu śmierci*) [8].

Dorobek naukowy prof. Wigdorowicz-Makowerowej obejmuje 8 monografii, 191 publikacji, 17 promocji doktorskich i patronat nad 3 habilitacjami.

W badaniach naukowych pani profesor współpracowała z Instytutem Immunologii i Terapii Doświadczalnej PAN we Wrocławiu (prof. dr biol. Zofią Skurską, 1909–2009), Instytutem Matematyki PAN Grupą Zastosowań Gospodarczych i Przyrodniczych (prof. dr. hab. mat. Hugonem Dyonizym Steinhausem, 1887–1972), prof. dr. mat. Julianem Perkalem, prof. dr. hab. mat. Stefanem Zubrzyckim, 1927–1964, i prof. dr. hab. mat. Józefem Łukaszewiczem, ur. 1927 r., Kliniką Otolaryngologiczną AM we Wrocławiu (prof. dr. med. Stanisławem Kossowskim, 1909–1989), Katedrą i Zakładem Histologii i Embriologii AM we Wrocławiu (prof. dr. hab. wet. Janem Piotrem Zarzyckim, 1921–2005) i Kliniką Stomatologii Zachowawczej AM we Wrocławiu (prof. dr. hab. n. med. Stanisławem Henrykiem Potoczkiem, ur. 1923 r.).

Prof. Wigdorowicz-Makowerowa wniosła duży wkład w modernizację nauczania protetyki. Wprowadziła do dydaktyki nauczanie oparte na założeniach biologiczno-czynnościowych oraz opracowanych własnych modelach dydaktycznych. W latach 1954–1959 była opiekunką istniejącego do dziś studenckiego Koła Naukowego przy Katedrze Protetyki Stomatologicznej. Wraz ze współpracownikami prowadziła szkolenie lekarzy stomatologów zlecone przez Centrum Medyczne Kształcenia Podyplomowego oraz lekarzy delegowanych przez Wydziały Zdrowia miasta i województwa wrocławskiego i opolskiego [1].

Pani profesor była członkiem Polskiego Towarzystwa Stomatologicznego (oddział we Wrocławiu), pełniąc w latach 1958–1964 funkcję członka komisji rewizyjnej, a w latach 1964–1967 członka Zarządu oraz członka Zarządu Ogólnopolskiej Sekcji Protetyki Stomatologicznej przy Zarządzie Głównym PTS. Ponadto była członkiem Europejskiego Towarzystwa do Walki z Próchnicą Zębów ORCA i Polskiego Towarzystwa Biometrycznego.

Prof. Wigdorowicz-Makowerowa była członkiem następujących komitetów redakcyjnych: Czasopisma Stomatologicznego (1957–1972), Wrocławskiej Stomatologii (1964–1985) i Protetyki Stomatologicznej (1966–1987).

Za swą pracę została uhonorowana Srebrnym Krzyżem Zasługi, Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, odznaką tytułu honorowego „Zasłużony Lekarz PRL”, odznaką tytułu honorowego „Zasłużony Nauczyciel PRL”, Medalem X-lecia Polski Ludowej, medalami „Za Odrę i Nysę”, „Za Zwycięstwo”, „Za Warszawę”, „Odznaką Grunwaldzką”, odznaką „Zasłużony dla ZBOWiD”, odznaką „Budowniczy Wrocławia”, odznaką „Za wzorową pracę w służbie zdrowia”, dwukrotnie nagrodą naukową Ministra Zdrowia (w 1950 r. i w 1964 r.) i dziesięciokrotnie nagrodą Rektora Akademii Medycznej oraz „Złotą Odznaką PTS”.

Dorobek naukowy prof. Noemi Wigdorowicz- -Makowerowej

Monografie

1. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Zakaźne zapalenie dziąseł i śluzówki ze szczególnym uwzględnieniem fuzospirochetozy i jej leczenie metodą własną. Wrocław 1949. Praca doktorska.
2. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Fluor w stomatologii. PZWL. Warszawa 1955.
3. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Badania stanu uzębienia u dzieci wrocławskich jako podstawa do wprowadzenia profilaktyki fluorowej i do jej oceny. Wrocław 1958. Praca na stopień naukowy kandydata nauk medycznych.
4. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Próchnica zębów u dzieci w świetle statystyki. PWN. Wrocław 1962. Prace Wroc. Tow. Nauk. Seria B nr 110. Rozprawa habilitacyjna.
5. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Profilaktyka fluorkowa próchnicy zębów. PZWL. Warszawa 1975.
6. Jańczuk Z., Banach J., Flieger S., Kobylańska M., Kłaptocz B., Masztalerz A., Potoczek S., Ro-

gowiec S., Wigdorowicz-Makowerowa N.: Metody oceny stanu narządu żucia. Raport. GBL. Warszawa 1978. Analizy i Opinie Nr 37: Ocena stanu narządu żucia. Rada Naukowa przy Ministrze Zdrowia i Opieki Społecznej.

7. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Profilaktyka fluorkowa próchnicy zębów. Wyd. 2. PZWL. Warszawa 1979.

8. Zaburzenia czynnościowe narządu żucia. Red. Noemi Wigdorowicz-Makowerowa. PZWL. Warszawa 1984.

Publikacje

1. Wigdorowicz-Makowerowa N. [rec.]: Fleming A., Fish E. W.: Wpływ penicyliny na krzepnięcie krwi ze szczególnym uwzględnieniem pewnych operacji stomatologicznych. *Czas. Stomatol.* 1948, 1, 55.

2. Wigdorowicz-Makowerowa N. [rec.]: Kroth Harold W.: Zapobieganie powstawaniu „suchego zębodołu”. *Czas. Stomatol.* 1948, 1, 212.

3. Wigdorowicz-Makowerowa N. [rec.]: Ostrander, Crowley, Dowson: Kliniczne badania nad leczeniem przewodów i zakażeń okołoszczytowych przy pomocy penicyliny. *Czas. Stomatol.* 1948, 1, 212–213.

4. Wigdorowicz-Makowerowa N. [rec.]: Rault Clemens V.: Pianka fibrynowa jako pomoc kliniczna w chirurgii stomatologicznej. *Czas. Stomatol.* 1948, 1, 55.

5. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Zagadnienie fluoru w stomatologii. *Czas. Stomatol.* 1948, 1, 163–167.

6. Wigdorowicz-Makowerowa N.: O replantacji zębów. *Czas. Stomatol.* 2, 137–146.

7. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Zapobieganie próchnicy zębów za pomocą fluoru. *Wiad. Lek.* 1949, 2, 64–74.

8. Wigdorowicz-Makowerowa N.: W sprawie leczenia fuzospirochetozы jamy ustnej. Odpowiedź na artykuł dyskusyjny Dr. Dorskiego pt. „Biologiczne leczenie wrzodziejącego zapalenia dziąseł i śluzówki jamy ustnej”. *Czas. Stomatol.* 1950, 3, 467–471.

9. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Zakaźne zapalenie dziąseł i śluzówki jamy ustnej ze szczególnym uwzględnieniem fuzospirochetozы i jej leczenie metodą własną. *Czas. Stomatol.* 1950, 3, 306–315.

10. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Nauka Pawłowa w stomatologii. *Czas. Stomatol.* 1952, 5, 272–280.

11. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Obecny stan badań nad rolą fluoru w stomatologii. *Czas. Stomatol.* 1952, 5, 333–338.

12. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Zastosowanie fluoru w zapobieganiu próchnicy zębów.

[W:] Ogólnopolski zjazd Stomatologów w Warszawie w dniach 21, 22 i 23 listopada 1953 r. Warszawa 1953, 54–58.

13. Wigdorowicz-Makowerowa N. [streszcz.]: Krough-Poulsen W.: Celowe planowanie częściowej dostawki ruchomej. *Czas. Stomatol.* 1954, 7, 48–55.

14. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Wpływ fluoru na próchnicę zębów. *Postępy Hig. Med. Dośw.* 1954, 8, 137–172.

15. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Wpływ fluoru na próchnicę zębów. *Postępy Hig. Med. Dośw.* 1954, 8, 137–172.

16. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Jaka metoda profilaktyki fluorowej nadaje się najbardziej do stosowania w Polsce. *Czas. Stomatol.* 1955, 8, 117–124.

17. Wigdorowicz-Makowerowa N., Reichowa Ł.: *Odontogenesis imperfecta hereditaria* leczona protetycznie. *Postępy Stomatol.* 1955, 1, 102–114.

18. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Wrażenia z podróży naukowej do Szwajcarii i Wiednia. *Czas. Stomatol.* 1956, 9, 565–574.

19. Wigdorowicz-Makowerowa N., Dadun A., Płonka B.: Etude statistique de la fréquence de la carie dentaire chez les ecoliers et l'appréciation de la prophylaxie fluorique. *Odontologisk Revy* 1957, 8, 233–239.

20. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Obecny stan fluorowej profilaktyki próchnicy. *Postępy Stomatol.* 1957, 3, 5–28.

21. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Próchnica zębów u dzieci szkolnych w świetle statystyki. [Streszcz.] *Spraw. Wroc. Tow. Nauk. Seria B*, 1957, 12, 28–30.

22. Wigdorowicz-Makowerowa N., Dadun A., Płonka B.: Próchnica zębów u dzieci w wieku szkolnym we Wrocławiu. (Badanie przeprowadzone w latach 1955–1956). *Czas. Stomatol.* 1957, 10, 249–257.

23. Wigdorowicz-Makowerowa N., Dadun A., Płonka B.: Badania statystyczne nad częstością próchnicy u dzieci szkolnych jako podstawa do oceny profilaktyki fluorowej. *Czas. Stomatol.* 1958, 11, 169–174.

24. Wigdorowicz-Makowerowa N., Płonka B., Dadun A.: Częstość występowania próchnicy zębów w szczęce górnej i w żuchwie. *Postępy Stomatol.* 1958, 4, 5–20.

25. Wigdorowicz-Makowerowa N. [rec.]: Jur'ewicz Kurlandski: „Proteżowanie bezzębnych szczęk” Tłum. z rosyjskiego dr Kazimierz Grodnem. PZWL. Warszawa 1957. *Biul. Gł. Bibl. Lek.* 1958, 7, 30.

26. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Wrażenia z Kongresu Naukowego w Malmö poświęconego zapobieganiu próchnicy zębów (14–17 VI 1957). *Postępy Hig. Med. Dośw.* 1958, 12, 283–289.

27. Płonka B., Dadun A., Wigdorowicz-Makowerowa N.: Karmienie sztuczne i naturalne u niemowląt a próchnica zębów stałych. *Czas. Stomatol.* 1959, 12, 469–479.
28. Wigdorowicz-Makowerowa N., Płonka B., Dadun A., Motorniuk J.: Stężenie fluoru w wodzie do picia a próchnica zębów u dzieci szkolnych (na podstawie badań we Wrocławiu i w Malborku). *Arch. Immunol. i Terapii Dośw.* 1959, 7, 541–567.
29. Wigdorowicz-Makowerowa N., Płonka B., Dadun A.: A quantitative of the efficacy of fluoride prophylaxis and its application in schoolchildren in Wrocław. *Arch. Immunol. i Terapii Dośw.* 1961, 9, 519–525.
30. Wigdorowicz-Makowerowa N., Płonka B., Dadun A.: Estimation de l'efficacité prophylactique des compromes fluorés. *Méd. Hyg.* 1961, 19, 1–5.
31. Wigdorowicz-Makowerowa N., Płonka B., Dadun A.: Formes d'évolution de la carie dentaire an rapport avec le Taut de fluor dans l'eau notable á Wrocław et á Malbork. *SSO Schweiz. Mschr. Zahnheilk.* 1961, 71, 277–282.
32. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Protetyka w Instytucie Dentystycznym w Genewie. *Czas. Stomatol.* 1963, 16, 171–176.
33. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Rehabilitacja narządu żucia przez podwyższenie zgryzu. *Czas. Stomatol.* 1963, 16, 937–946.
34. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Rozwój poglądów na etiopatogenezę próchnicy zębów. *Rys historyczny. Postępy Hig. Med. Dośw.* 1963, 17, 285–303.
35. Wigdorowicz-Makowerowa N., Kusz K.: Stomatopatie protetyczne. *Czas. Stomatol.* 1963, 16, 51–55.
36. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Nowoczesna profilaktyka próchnicy za pomocą fluoru. *Czas. Stomatol.* 1964, 17, 701–707.
37. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Ślina a stomatopatie protetyczne. *Czas. Stomatol.* 1964, 17, 667–670.
38. Wigdorowicz-Makowerowa N., Miszczyński M.: Stosowanie tworzyw elastycznych w protetyce. *Wroc. Biul. Stomatol.* 1964, 169–174.
39. Wigdorowicz-Makowerowa N., Motorniuk J., Wołczański A.: Zbrojenia tworzywa akrylanowego włóknem szklanym. *Prz. Stomatol.* 1964, 67–72.
40. Wigdorowicz-Makowerowa N., Wołczański A., Motorniuk J.: Niektóre zagadnienia z dziedziny leczenia protetycznego dzieci i młodocianych. *Wroc. Biul. Stomatol.* 1964, 159–168.
41. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Katedra i Zakład Protetyki Dentystycznej napisała ... [W:] *Akademia Medyczna we Wrocławiu T. 2, nr 2. Bibliografia 1945–1963.* Wrocław 1963.
42. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Leczenie protetyczne paradontopatii. *Wroc. Stomatol.* 1965, 87–94.
43. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Rola fizjologiczna śliny w protetyce. *Czas. Stomatol.* 1965, 18, 271–275.
44. Wigdorowicz-Makowerowa N., Dadun-Sęk A.: Projektowanie protez częściowych. *Wroc. Stomatol.* 1965, 95–103.
45. Wigdorowicz-Makowerowa N., Dadun-Sęk A., Płonka B.: Une méthode de réhabilitation dans les cas d'édentation partielle. *Parodontologie* 1965, 19, 81–85.
46. Wigdorowicz-Makowerowa N., Płonka B.: Znaczenie wywiadu dla leczenia protetycznego. *Protet. Stomatol.* 1965, 1, 17–22.
47. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Jubileusz Henryka Gorczyńskiego. *Protet. Stomatol.* 1966, 3, 59–60.
48. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Protetyka stomatologiczna na Konferencji Międzynarodowej w Budapeszcie w dniach 23–26 IX 1964. *Protet. Stomatol.* 1966, 2, 80–84.
49. Wigdorowicz-Makowerowa N., Płonka B.: Wychowanie kliniczne pacjentów w leczeniu protetycznym bezzębna. *Czas. Stomatol.* 1966, 19, 71–75.
50. Dadun-Sęk A., Wigdorowicz-Makowerowa N.: Podparcie protez częściowych. *Czas. Stomatol.* 1967, 20, 1313–1316.
51. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Badania wrocławskie nad profilaktyką fluorową próchnicy zębów u dzieci. *Postępy Hig. Med. Dośw.* 1967, 21, 287–291.
52. Wigdorowicz-Makowerowa N. [rec.]: Doc. dr Józef Bielski. Ustawienia sztucznych zębów w protezach całkowitych. *Biul. Gł. Bibl. Lek.* 1967, 16, 420–421.
53. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Dwudziestolecie Katedry i Zakładu Protetyki Stomatologicznej. *Wroc. Stomatol.* 1966–1967, 115–121.
54. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Profilaktyka fluorowa próchnicy zębów. *Aktualne Problemy Ochrony Zdrowia we Wrocławiu 1967* [nr] 11, 4–6.
55. Wigdorowicz-Makowerowa N., Mazurek R., Dobrowolski J.: Odległe wyniki leczenia protetycznego dwóch przypadków *odontogenesis imperfecta hereditaria*. *Prot. Stomatol.* 1967, 9, 43–52.
56. Dadun-Sęk A., Wigdorowicz-Makowerowa N.: Leczenie protetyczne pacjentów dorosłych ze zgryzem głębokim. *Czas. Stomatol.* 1968, 21, 307–311.
57. Płonka B., Dadun-Sęk A., Wigdorowicz-Makowerowa N.: Leczenie protetyczne pacjentów z przodozgrzyzem. *Protet. Stomatol.* 1968, 14, 17–22.
58. Płonka B., Wigdorowicz-Makowerowa N.: Artropatie stawów skroniowo-żuchwowych u pacjentów bezzębnych z protezami. *Czas. Stomatol.* 1968, 21, 231–237.

59. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Artropatie stawów skroniowo-żuchwowych na tle zgryzowoczynnościowym. *Protet. Stomatol.* 1968, 17, 7–13.
60. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Dwudziestolecie Katedry i Zakładu Protetyki Stomatologicznej. *Czas. Stomatol.* 1968, 21, 215–218.
61. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Fluorowanie wody wodociągowej najlepszą profilaktyką próchnicy zębów. [W:] Konferencja naukowo-techniczna: „Koagulacja, filtracja fluorowanie wody”. Praca zbiorowa Wrocław 1968. Postęp techniczny w dziedzinie wodociągów. Nr 11.
62. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Otwarcie we Wrocławiu pierwszej w Polsce stacji sztucznego fluorowania wody wodociągowej FWW-1. *Protet. Stomatol.* 1968, 17, 48–51.
63. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Profilaktyka fluorowa próchnicy zębów. [W:] Krajowa Konferencja Naukowo-Techniczna. Problemy Inżynierii Sanitarnej Miast. Białystok 27–29 VI 1968 r. Białystok 1968, 27–51.
64. Wigdorowicz-Makowerowa N., Maślanka T., Maresz A.: Występowanie parafunkcji narządu żucia u ludzi dorosłych. *Czas. Stomatol.* 1968, 21, 1452–1457.
65. Wigdorowicz-Makowerowa N., Płonka B., Dadun-Sęk A.: Znaczenie fluoru w stomatologii. [W:] Zagadnienie fluoru w balneologii. Materiały Sekcji Naukowej 2 lutego 1966 r. Wrocław 1968, 61–73.
66. Wigdorowicz-Makowerowa N., Potoczek S.: O nowych możliwościach sztucznego fluorowania wody w Polsce. *Postępy Hig. Med. Dośw.* 1968, 22, 189–191.
67. Wigdorowicz-Makowerowa N., Wołczański A.: Artropatie stawów skroniowo-żuchwowych w następstwie protezowania pacjentów z częściowymi brakami uzębienia. *Czas. Stomatol.* 1968, 21, 225–230.
68. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Fluorowanie wody wodociągowej najlepszą profilaktyką próchnicy zębów. *Problemy* 1969, 652–662.
69. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Krótka informacja o fluorowaniu wody pitnej w Polsce. *Postępy Hig. Med. Dośw.* 1969, 23, 879–880.
70. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Materiały i wnioski dotyczące wprowadzenia w Polsce fluorowania wody wodociągowej jako metody zapobiegania próchnicy zębów. *Zdrowie Publ.* 1969, 80, 873–881.
71. Wigdorowicz-Makowerowa N., Dadun-Sęk A.: Stabilizacja częściowej protezy ruchomej jako warunek profilaktyki schorzeń podłoża. *Protet. Stomatol.* 1969, 19, 391–397.
72. Wigdorowicz-Makowerowa N., Wołczański A., Noworolska B.: Artropatie stawów skroniowo-żuchwowych w świetle badań pracowników Zakładów Produkcyjnych m. Wrocławia. *Protet. Stomatol.* 1969, 19, 161–166.
73. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Katedra i Zakład Protetyki Stomatologicznej napisała ... [W:] Akademia Medyczna we Wrocławiu 1945–1970. T. 1, z. 2. Wrocław 1970, 295–298.
74. Wigdorowicz-Makowerowa N., Dadun-Sęk A., Płonka B.: Zgryz urazowy i jego leczenie protetyczne. *Protet. Stomatol.* 1970, 20, 305–310.
75. Wigdorowicz-Makowerowa N., Płonka B.: Zasady projektowania i wykonania klamer w ruchomych protezach częściowych. *Wroc. Stomatol.* 1970, 111–120.
76. Wigdorowicz-Makowerowa N., Potoczek S., Rakowicz R.: Możliwości fluorkowania wody w Polsce i spodziewane wyniki. *Postępy Hig. Med. Dośw.* 1970, 24, 291–299.
77. Wigdorowicz-Makowerowa N., Rakowicz R., Zięba L.: Fluorkowanie wody wodociągowej w Polsce. *Gaz Woda Technika Sanitar.* 1970, 44, 129–132.
78. Wigdorowicz-Makowerowa N., Wołczański A.: Najczęstsze błędy przy stosowaniu protez stałych. *Wroc. Stomatol.* 1970, 121–129.
79. Wigdorowicz-Makowerowa N., Dadun-Sęk A.: Nowoczesna protetyka stomatologiczna. *Protet. Stomatol.* 1971, 21, 1–7.
80. Wigdorowicz-Makowerowa N., Panek H.: Zastosowanie wskaźników parodontalnych do oceny leczenia protetycznego chorób przyzębia. *Wroc. Stomatol.* 1971, T. 2, 255–263.
81. Wigdorowicz-Makowerowa N., Płonka B.: V Ogólnopolska Konferencja Sekcji Protetyki PTS. Wrocław 8–19 września 1970. *Protet. Stomatol.* 7, 313–319.
82. Wigdorowicz-Makowerowa N., Płonka B., Potoczek S., Dadun-Sęk A.: Przewidywana skuteczność fluorkowania wody we Wrocławiu w zapobieganiu próchnicy zębów stałych u dzieci. *Postępy Hig. Med. Dośw.* 1971, 25, 637–643.
83. Wigdorowicz-Makowerowa N., Potoczek S.: Fluorkowanie wody w Polsce. *Wroc. Stomatol.* 1971, T. 2, 249–254.
84. Dadun-Sęk A., Wigdorowicz-Makowerowa N.: Przygotowanie podłoża do leczenia protetycznego. *Wroc. Stomatol.* 1972, T. 2, 237–247.
85. Grodzki Cz., Wigdorowicz-Makowerowa N.: Zależność szerokości otwarcia ust od zaburzeń czynnościowych narządu żucia i pionowych wad zgryzu. *Protet. Stomatol.* 1972, 22, 449–452.
86. Potoczek S., Wigdorowicz-Makowerowa N.: O nawiązaniu współpracy Polskiego Towarzystwa Stomatologicznego Oddział we Wrocławiu z Niemieckim Towarzystwem Stomatologicznym w Dreźnie. *Wroc. Stomatol.* T. 1, 3–6.
87. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Dental caries in children in the city of Wrocław before the introduction of fluoridation of water supply in the

year 1967. I Material, methods of stomatological examination, statistical analysis and terminology. Arch. Immunol. Ther. 1972, 20, 959–965.

88. Potoczek S., Wigdorowicz-Makowerowa N., Krakowian H., Rządkowa-Kazimierczak M.: Dental caries in children in the city of Wrocław before the introduction of fluoridation of water supply in the year 1967. II Deciduous dentition. Arch. Immunol. Ther. 1972, 20, 967–973.

89. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Fluorkowanie soli kuchennej jako metoda alternatywna masowej profilaktyki próchnicy zębów. Wroc. Stomatol. T. 2, 227–230.

90. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Fluorkowanie wody pitnej najlepszą profilaktyką próchnicy zębów. Obecny stan na świecie i w Polsce. Pol. Tyg. Lek. 1972, 27, 72–75.

91. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Konieczność stosowania metod matematycznych w stomatologii. Wroc. Stomatol. 1972, T. 2, 221–225.

92. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Profilaktyka fluorowa próchnicy zębów, obecny stan na świecie i w Polsce. Prz. Stomatol. 1972, 29–36.

93. Wigdorowicz-Makowerowa N.: [Inc.] W leczeniu kompleksowym chorób przyzębia ... [Frag. z art.] Możliwości i granice rehabilitacji w chorobach przyzębia. Materiały z konferencji okrągłego stołu, odbytej z okazji Zjazdu Absolwentów Stomatologii Wydziału Lekarskiego AM w Poznaniu 1946–1971, w dniu 15 maja 1971. Pozn. Stomatol. 1972, 25–30.

94. Wigdorowicz-Makowerowa N.: [Inc.] W związku z ogromnym rozwojem fizjologii w ostatnich latach ... [Frag. z art.] Możliwości i granice rehabilitacji w chorobach przyzębia. Materiały z konferencji okrągłego stołu, odbytej z okazji Zjazdu Absolwentów Stomatologii Wydziału Lekarskiego AM w Poznaniu 1946–1971, w dniu 15 maja 1971. Pozn. Stomatol. 1972, 12–15.

95. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Rozwój próchnicy zębów u dzieci szkolnych i profilaktyka fluorkowa. Czas. Stomatol. 1972, 25, 879–883.

96. Wigdorowicz-Makowerowa N., Grodzki Cz.: Częstość występowania zaburzeń czynnościowych narządu żucia i ich zależność od obecności wad zgryzu (na podstawie badania profilaktycznego 1000 mężczyzn w wieku średnim). Wroc. Stomatol. 1972, T. 2, 213–220.

97. Wigdorowicz-Makowerowa N., Grodzki Cz.: Częstość występowania zaburzeń czynnościowych narządu żucia. (Na podstawie badania profilaktycznego tysiąca mężczyzn w wieku średnim). Protet. Stomatol. 1972, 8, 333–338.

98. Wigdorowicz-Makowerowa N., Grodzki Cz.: Częstość występowania wad zgryzu u osobników z zaburzeniami czynnościowymi narządu żucia Lek. Woj. 1972, 48, 1106–1109.

99. Wigdorowicz-Makowerowa N., Grodzki Cz., Maślanka T.: Częstość występowania i etiologia bruksizmu. (Na podstawie badania profilaktycznego tysiąca mężczyzn w wieku średnim). Czas. Stomatol. 1972, 25, 1109–1112.

100. Wigdorowicz-Makowerowa N., Maślanka T., Panek H.: Badania czynnościowe narządu żucia u ludzi dorosłych. Czas. Stomatol. 1972, 25, 475–482.

101. Wigdorowicz-Makowerowa N., Panek H.: Wskaźniki parodontopatii stosowane w badaniach klinicznych. Protet. Stomatol. 1972, 8, 1–12.

102. Wigdorowicz-Makowerowa N., Płonka B., Dadun-Sęk A.: Dental caries in children in the city of Wrocław before the introduction of fluoridation of water supply in the year 1967. III Permanent dentition. Arch. Immunol. Ther. 1972, 20, 975–983.

103. Nowak K., Wigdorowicz-Makowerowa N., Kubiak R., Ojrzyński Z.: Wpływ 4-letniego spożycia wody fluorowanej na zawartość fluoru w zębach mlecznych dzieci wrocławskich. Czas. Stomatol. 1973, 26, 491–495.

104. Nowak K., Wigdorowicz-Makowerowa N., Kubiak R., Ojrzyński Z.: The effect of 4-year ingestion of fluorinated water on the content of fluorine in deciduous teeth of Wrocław children. [Streszcz.]. Pol. Med. Sc. Hist. 1973, 15, 213.

105. Wigdorowicz-Makowerowa N. [rec.]: Budkiewicz A.: Protezy szkieletowe. PZWL. Warszawa 1972. Biul. Gł. Bibl. Lek. 1973, 22, 530–531.

106. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Opozycja przeciw fluorkowaniu wody pitnej. Wroc. Stomatol. 1973, 131–137.

107. Wigdorowicz-Makowerowa N.: W sprawie oceny wyników fluorkowania wody wodociągowej. Zdr. Pub. 84, 467–471.

108. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Evaluation of results of fluoriding water supplies. [Streszcz.]. Pol. Med. Sc. Hist. 1973, 15, 275–276.

109. Wigdorowicz-Makowerowa N., Grodzki Cz., Pałacha A.: Badania populacyjne nad częstością występowania i etiopatogenezą artropatii stawów skroniowo-żuchwowych. Prot. Stomatol. 1973, 9, 283–288.

110. Wigdorowicz-Makowerowa N., Grodzki Cz., Pałacha A.: Population survey for the incidence and etiopathogenesis of temporomandibular arthropathies. Pol. Med. Sc. Hist. 1973, 15, 426.

111. Nowak K., Wigdorowicz-Makowerowa N., Kubiak R., Ojrzyński Z.: Der Einfluss vierjähriger Trinkwasserfluoridierung auf den Fluorgehalt kariöser Milchzähne. Stomatol. DDR, 1974, 24, 661–663.

112. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Konieczność ustawowego wprowadzenia w Polsce fluorowania wody pitnej jako najlepszej metody maso-

wej profilaktyki próchnicy zębów. Zdr. Pub. 1974, 85, 553–558.

113. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Rozwój i osiągnięcia Zakładu Protetyki IS AM we Wrocławiu w czasie istnienia PRL. Protet. Stomatol. 1974, 24, 306–308.

114. Wigdorowicz-Makowerowa N., Grodzki Cz.: Analiza czynników wpływających na częstość występowania artropatii skroniowo-żuchwowej u osobników z bruksizmem. (Na podstawie badania profilaktycznego 1000 żołnierzy w wieku średnim). Protet. Stomatol. 1974, 24, 421–423.

115. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Mechanizm działania fluoru w zapobieganiu próchnicy zębów. Wroc. Stomatol. 1975, 195–205.

116. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Zakład Protetyki Stomatologicznej [W:] Akademia Medyczna we Wrocławiu 1970–1975. T. 1, cz. 3. Wrocław 1975, 369–370.

117. Wigdorowicz-Makowerowa N., Dadun-Sęk A., Maślanka T.: Leczenie protetyczne zaburzeń czynnościowych narządu żucia i ich następstw morfologicznych. Protet. Stomatol. 1975, 25, 393–398.

118. Wigdorowicz-Makowerowa N., Grodzki Cz.: Porównanie postaci podklinicznej i klinicznej artropatii skroniowo-żuchwowej na podstawie badania profilaktycznego 1000 mężczyzn w wieku średnim. Czas. Stomatol. 1975, 28, 187–189.

119. Wigdorowicz-Makowerowa N., Płonka B., Dadun-Sęk A.: Ocena skuteczności 5-letniego fluorkowania wody u dzieci wrocławskich. Czas. Stomatol. 1975, 28, 253–259.

120. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Aktualny stan profilaktyki fluorkowej próchnicy zębów w Polsce i perspektywy jej rozwoju. Czas. Stomatol. 1976, 29, 1009–1012.

121. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Aktualny stan profilaktyki próchnicy zębów w Polsce i perspektywy jej rozwoju. [W:] Postęp techniczny w wodociągach. Nr 128. Konferencja naukowo-techniczna: Fluorkowanie wody pitnej. Praca zbiorowa Wrocław 1976, 5–15.

122. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Ocena wyników 8-letniego fluorkowania wody we Wrocławiu. [W:] Postęp techniczny w wodociągach. Nr 128. Konferencja naukowo-techniczna: Fluorkowanie wody pitnej. Praca zbiorowa Wrocław 1976, 17–40.

123. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Zasady kształtowania powierzchni zgryzowej uzupełnień protetycznych. Protet. Stomatol. 1976, 26, 11–14.

124. Wigdorowicz-Makowerowa N., Potoczek S., Płonka B., Dadun-Sęk A.: Resistance to permanent teeth caries in Wrocław school children in dependence on the time of water fluoridation. [W:]

XXIII Kongres ORCA. Szeged, 16–18 VII 1976. Szeged 1976, 39.

125. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Epidemiologia, etiopatogeneza i rozpoznawanie zaburzeń czynnościowych narządu żucia. Protet. Stomatol. 1977, 27, 3–10.

126. Wigdorowicz-Makowerowa N.: XXIII Kongres ORCA. Szeged, 16–18 VII 1976. Wroc. Stomatol. 1977, 195–199.

127. Wigdorowicz-Makowerowa N., Dadun-Sęk A., Maślanka T., Panek H.: Rehabilitacja narządu żucia w zespole zgryzu urazowego z zastosowaniem protez szkieletowych. Protet. Stomatol. 1977, 27, 93–102.

128. Wigdorowicz-Makowerowa N., Dadun-Sęk A., Płonka B.: Porównanie skuteczności 5- i 8-letniego fluorkowania wody we Wrocławiu. Protet. Stomatol. 1977, 27, 176.

129. Wigdorowicz-Makowerowa N., Grodzki Cz., Panek H., Płonka K., Pałacha A.: Zaburzenia czynnościowe narządu żucia nowym problemem społecznej stomatologii. Protet. Stomatol. 1977, 27, 130–131.

130. Wigdorowicz-Makowerowa N., Marek H., Panek H., Maślanka T., Płonka K., Pałacha A.: Częstość poszczególnych zaburzeń czynnościowych narządu żucia u dzieci ze szkół podstawowych Wrocławia. Wroc. Stomatol. 1977, 153–158.

131. Wigdorowicz-Makowerowa N., Maślanka T., Kleinrok M., Włoch S., Pasynek W., Józefowicz W.: Hasła w zakresie zespołu urazowego (projekt). Protet. Stomatol. 1977, 27, 277–279.

132. Wigdorowicz-Makowerowa N., Potoczek S., Płonka B., Dadun-Sęk A.: Odporność na próchnicę zębów stałych dzieci szkolnych we Wrocławiu w zależności od czasu fluorkowania wody. Czas. Stomatol. 1977, 30, 295.

133. Wigdorowicz-Makowerowa N., Potoczek S., Płonka B., Dadun-Sęk A.: Relation entre la résistance des enfants des écoles de Wrocław à l'égard de la carie des dents permanents et la durée de la fluoruration de l'eau potable. SSO Schweiz. Monatschr. Zahnheilkd. 1977, 87, 1250–1256.

134. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Znaczenie, bezpieczeństwo i rozpowszechnianie profilaktyki fluorkowej próchnicy zębów na świecie. Ter. Leki 1978, 6, 74–79.

135. Wigdorowicz-Makowerowa N., Dadun-Sęk A., Płonka B.: Porównanie skuteczności 5- i 8-letniego fluorkowania wody we Wrocławiu. Czas. Stomatol. 1978, 31, 817–823.

136. Wigdorowicz-Makowerowa N., Grodzki Cz., Panek H., Pałacha A.: Zaburzenia czynnościowe narządu żucia nowym problemem społecznej stomatologii. Protet. Stomatol. 1978, 28, 161–169.

137. Wigdorowicz-Makowerowa N., Mraz F.:

Leczenie bólowych postaci mioartropatii skroniowo-żuchwowych. Wroc. Stomatol. 1978, 181–188.

138. Wigdorowicz-Makowerowa N., Panek H., Lisiewicz E., Stępniewska T., Czernik K.: Porównanie częstości i charakteru zaburzeń czynnościowych narządu żucia u dzieci i młodzieży szkolnej m. Wrocławia. Czas. Stomatol. 1978, 31, 55–59.

139. Wigdorowicz-Makowerowa N., Panek H., Marek H., Maślanka T., Płonka K., Pałacha A.: Zaburzenia czynnościowe narządu żucia u dzieci ze szkół podstawowych Wrocławia. Protet. Stomatol. 1978, 28, 21–25.

140. Wigdorowicz-Makowerowa N., Potoczek S., Płonka B., Dadun-Sęk A.: Odporność na próchnicę zębów stałych dzieci szkolnych we Wrocławiu w zależności od czasu fluorkowania wody. Czas. Stomatol. 1978, 31, 1013–1019.

141. Mraz F., Wigdorowicz-Makowerowa N., Maślanka T., Panek H., Krzysztoń E.: Rozpoznanie różnicowe i leczenie bólowej postaci mioartropatii skroniowo-żuchwowej. Protet. Stomatol. 1979, 29, 357–362.

142. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Bólowe postaci mioartropatii skroniowo-żuchwowych. Wroc. Stomatol. 1979, 315–320.

143. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Działalność Zespołu Krajowego ds. Profilaktyki Fluorkowej Próchnicy Zębów w okresie 10-lecia (1967–1977). Czas. Stomatol. 1979, 32, 665–668.

144. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Profilaktyka fluorkowa próchnicy zębów w Polsce. Ter. Lek. 1979, 7, 442–447.

145. Wigdorowicz-Makowerowa N. [rec.]: Wierzyński Eugeniusz: Całkowite korony kosmetyczne. PZWL. Warszawa 1978. Biul. Gł. Bibl. Lek. 1979, 28, 436–437.

146. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Wspomnienie pośmiertne o profesorze Henryku Górczyńskim. Protet. Stomatol. 1979, 29, 315–317.

147. Wigdorowicz-Makowerowa N., Grodzki Cz., Panek H., Maślanka T., Płonka K., Pałacha A.: Epidemiologic studies on prevalence and etiology of functional disturbances of the masticatory system. J. Prosthet. Dent. 1979, 41, 76–82.

148. Wigdorowicz-Makowerowa N., Panek H., Marek H., Pałacha A., Malik J., Krzysztoń E.: Wpływ bruxizmu na częstość paradontopatii. Wroc. Stomatol. 1979, 169–173.

149. Panek H., Wigdorowicz-Makowerowa N., Marek H.: *Casus urgens* w protetyce. Protet. Stomatol. 1980, 30, 131–136.

150. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Rozpoznanie zaburzeń czynnościowych narządu żucia. Wroc. Stomatol. 1980, 113–119.

151. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Sprawozdanie z sympozjum pt. „Profilaktyka i metabo-

lizm fluoru” Szczecin, 25–26 maja 1979 r. Czas. Stomatol. 1980, 33, 641–643.

152. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Wpływ 8-letniego fluorkowania wody we Wrocławiu na przebieg choroby próchnicowej u dzieci i młodzieży. Czas. Stomatol. 1980, 33, 773–778.

153. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Zakład Protetyki Stomatologicznej. [W:] Akademia Medyczna we Wrocławiu 1975–1980. Wrocław 1980, 387–389.

154. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Znaczenie i skuteczność fluorkowej profilaktyki próchnicy zębów. Postępy Hig. Med. Dośw. 1980, 34, 353–366.

155. Wigdorowicz-Makowerowa N., Panek H., Marek H.: Prosthesis and bruxism as the risk in the development of periodontal disease. The proceedings of the European Prosthodontic Association... Annual Meeting. European Prosthodontic Association. Meeting. Published: 1980, 43–46.

156. Wigdorowicz-Makowerowa N., Panek H., Marek H.: Uzupełnienia protetyczne i bruxizm jako czynnik ryzyka w powstawaniu paradontopatii. Protet. Stomatol. 1980, 30, 221–225.

157. Wigdorowicz-Makowerowa N., Panek H., Marek H., Czernik K., Ptaszyński L.: Uzupełnienia protetyczne a zaburzenia czynnościowe narządu żucia. Protet. Stomatol. 1980, 30, 31–34.

158. Mraz F., Wigdorowicz-Makowerowa N.: Przydatność testu psychogalwanometrycznego do oceny stresu. Protet. Stomatol. 1981, 31, 121–125.

159. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Jubileusz 35-lecia pracy doc. dr. hab. Franciszka Mraza. Wroc. Stomatol. 1981, 9–13.

160. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Profilaktyka zaburzeń czynnościowych narządu żucia. Protet. Stomatol. 1981, 31, 343–347.

161. Dadun-Sęk A., Wigdorowicz-Makowerowa N.: Postacie nabytych wad zgryzu po utracie stref podparcia (leczenie i rokowanie). Protet. Stomatol. 1982, 32, 199–203.

162. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Nowoczesne teorie etiologiczne mioartropatii skroniowo-żuchwowej. Wroc. Stomatol. 1982, 149–160.

163. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Układ stomatologiczny całością morfologiczno-czynnościową. Wroc. Stomatol. 1982, 137–147.

164. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Wiek charakterystyczny po 13 latach fluorkowania wody we Wrocławiu. Czas. Stomatol. 1982, 35, 649–653.

165. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Wpływ 13-letniego fluorkowania wody we Wrocławiu na przebieg choroby próchnicowej u dzieci szkolnych. Czas. Stomatol. 1982, 35, 577–581.

166. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Wyniki leczenia i rokowanie w mioartropatiach skroniowo-żuchwowych. Czas. Stomatol. 1982, 35, 853–856.

167. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Zapalenie stawów skroniowo-żuchwowych i schorzenia pokrewne. Wroc. Stomatol. 1983, 77–86.

168. Wigdorowicz-Makowerowa N., Płonka B., Dadun-Sęk A.: Wpływ 13-letniego fluorowania wody [pitnej] we Wrocławiu na stan uzębienia stałego dzieci szkolnych. Czas. Stomatol. 1983, 36, 243–249.

169. Dadun-Sęk A., Wigdorowicz-Makowerowa N.: Leczenie protetyczne pacjentów dorosłych ze zgryzem głębokim. [W:] Protetyka kliniczna w częściowych brakach uzębienia. Skrypt dla studentów Oddziału Stomatologicznego AM. Wrocław 1984, 286–289.

170. Maślanka T., Wigdorowicz-Makowerowa N.: Leczenie zaburzeń czynnościowych narządu żucia. [W:] Protetyka kliniczna w częściowych brakach uzębienia. Skrypt dla studentów Oddziału Stomatologicznego AM. Wrocław 1984, 228–265.

171. Płonka B., Dadun-Sęk A., Wigdorowicz-Makowerowa N.: Leczenie protetyczne pacjentów dorosłych z przodozgryzem. [W:] Protetyka kliniczna w częściowych brakach uzębienia. Skrypt dla studentów Oddziału Stomatologicznego AM. Wrocław 1984, 282–285.

172. Płonka B., Wigdorowicz-Makowerowa N.: Badanie. [W:] Protetyka kliniczna w częściowych brakach uzębienia. Skrypt dla studentów Oddziału Stomatologicznego AM. Wrocław 1984, 12–45.

173. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Badanie czynnościowe narządu żucia. [W:] Zaburzenia czynnościowe narządu żucia. Warszawa 1984, 93–101.

174. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Kryteria rozpoznawania bruksizmu. [W:] Zaburzenia czynnościowe narządu żucia. Warszawa 1984, 120–127.

175. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Mioartropatie skroniowo-żuchwowe. [W:] Zaburzenia czynnościowe narządu żucia. Warszawa 1984, 61–92.

176. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Parafunkcje. [W:] Zaburzenia czynnościowe narządu żucia. Warszawa 1984, 46–61.

177. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Profilaktyka. [W:] Zaburzenia czynnościowe narządu żucia. Warszawa 1984, 203–207.

178. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Profilaktyka zaburzeń czynnościowych narządu żucia. [W:] Protetyka kliniczna w częściowych brakach uzębienia. Skrypt dla studentów Oddziału Stomatologicznego AM. Wrocław 1984, 290–295.

179. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Przedmowa. Wstęp. [W:] Zaburzenia czynnościowe narządu żucia. Warszawa 1984, 5–6, 11–12.

180. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Staw skroniowo-żuchwowy. Anatomia i fizjologia. [W:]

Zaburzenia czynnościowe narządu żucia. Warszawa 1984, 29–34.

181. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Układ stomatognatyczny całością morfologiczno-czynnościową. [W:] Zaburzenia czynnościowe narządu żucia. Warszawa 1984, 12–20.

182. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Ułożenie spoczynkowe żuchwy i szpara spoczynkowa. [W:] Zaburzenia czynnościowe narządu żucia. Warszawa 1984, 103–108.

183. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Wskazania do leczenia protetycznego. [W:] Protetyka kliniczna w częściowych brakach uzębienia. Skrypt dla studentów Oddziału Stomatologicznego AM. Wrocław 1984, 46–48.

184. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Wyniki leczenia i rokowanie. [W:] Zaburzenia czynnościowe narządu żucia. Warszawa 1984, 200–203.

185. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Zespół zgryzu urazowego. [W:] Zaburzenia czynnościowe narządu żucia. Warszawa 1984, 127–138.

186. Wigdorowicz-Makowerowa N., Dadun-Sęk A.: Nowoczesna protetyka nauką biologiczno-czynnościową. [W:] Protetyka kliniczna w częściowych brakach uzębienia. Skrypt dla studentów Oddziału Stomatologicznego AM. Wrocław 1984, 5–11.

187. Wigdorowicz-Makowerowa N., Maślanka T.: Zaburzenia czynnościowe narządu żucia. [W:] Protetyka kliniczna w częściowych brakach uzębienia. Skrypt dla studentów Oddziału Stomatologicznego AM. Wrocław 1984, 171–227.

188. Wigdorowicz-Makowerowa N., Panek H.: Zależność występowania bruksizmu i mioartropatii skroniowo-żuchwowej od wieku. Protet. Stomatol. 1984, 34, 77–81.

189. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Znaczenie i skuteczność profilaktyki fluorowej próchnicy zębów (na przykładzie Wrocławia). Czas. Stomatol. 1985, 38, 442–446.

190. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Wspomnienia z pracy w Zakładzie Protetyki AM we Wrocławiu w okresie od 1 V 1946 r. do 6 X 1983 r. Wroc. Stomatol. 1998/1999, 159–162.

191. Wigdorowicz-Makowerowa N.: Miłość w cieniu śmierci: Wspomnienia z getta warszawskiego. Erechtejon, Wrocław 1996.

Promotor prac doktorskich

1. Jerzy Dobrowolski: Zastosowanie szyn nakładowych z akrylanu zbrojonego włóknem szklanym do rehabilitacji narządu żucia. Wrocław 1965.

2. Zygmunt Kiczka: Wysokość zwarcia i płaszczyna zgryzowa wyrównawcza jako kryteria oceny protez całkowitych. Wrocław 1967.

3. Wiesława Koziulewska-Trzaska: Unieruchomienie rozchwianych zębów w paradontopatii przy pomocy ćwieków zębowo-kostnych. Wrocław 1967.

4. Romuald Kubiak: Badanie porównawcze zawartości fluoru w zębach u mieszkańców Wrocławia, Malborka i Neukirchen (NRD). Wrocław 1971.

5. Teresa Maślanka: Leczenie bruxizmu i jego następstw. Wrocław 1972.

6. Anna Pałacha: Występowanie zaburzeń czynnościowych narządu żucia u studentów. Wrocław 1973.

7. Piotr Tarnowski: Ocena złamań protez ruchomych u pacjentów leczonych w Zakładach Protetyki Stomatologicznej województwa wrocławskiego. Wrocław 1973.

8. Helena Marek: Epidemiologia i leczenie protetyczne złamań zębów przednich u dzieci i młodzieży. Wrocław 1974.

9. Krystyna Płonka: Stan narządu żucia u dzieci i młodzieży we Wrocławiu i Malborku. Wrocław 1975.

10. Halina Panek: Występowanie i profilaktyka zaburzeń czynnościowych żucia u pacjentów z protezami częściowymi. Wrocław 1976.

11. Ewa Patkowska-Indyka: Leczenie protetyczne pacjentów z patologicznym starciem zębów. Wrocław 1976.

12. Barbara Bruziewicz-Mikłaszewska: Zawartość niektórych mikroelementów w twardych tkankach zębów zdrowych i ze zmianami patolo-

gicznymi pochodzenia niepróchnicowego oraz ich leczenie. Wrocław 1977.

13. Barbara Grzywińska: Wpływ stężenia fluoru w wodzie wodociągowej na jego zawartość w szkliwie zębowym i na intensywność próchnicy dzieci i młodzieży. Wrocław 1978.

14. Wanda Kwapińska: Leczenie protetyczne pacjentów z pionowymi wadami zgryzu. Wrocław 1978

15. Jan Malik: Leczenie protetyczne pacjentów po resekcji szczęki lub żuchwy. Wrocław 1979.

16. Lidia Marczevska: Zastosowanie wskaźnika HELKIMO do oceny częstości i nasilenia mioartropatii skroniowo-żuchwowej. Wrocław 1982.

17. Elżbieta Rutańska: Leczenie protetyczne pacjentów z bezzębem w szczęce i brakami skrzydłowymi w żuchwie. Wrocław 1982.

Opiekun prac habilitacyjnych

1. Bogumił Płonka: Leczenie protetyczne pacjentów z bezzębem. Wrocław 1970.

2. Czesław Grodzki: Epidemiologia i etiopatogeneza zaburzeń czynnościowych narządu żucia oraz wyniki leczenia artropatii skroniowo-żuchwowej. Wrocław 1975

3. Franciszek Mraz: Rozpoznawanie artropatii reumatoidalnej skroniowo-żuchwowej, jej różnicowanie z mioartropatią, częstość występowania oraz leczenie kompleksowe. Wrocław 1977.

Piśmiennictwo

- [1] Akta osobowe dr hab. Noemi Wigdorowicz-Makowerowej, prof. nadzw. Archiwum Uniwersytetu Medycznego, sygn. arch. 211 „W”.
- [2] Dokumentacja dotycząca powołania dr hab. Noemi Wigdorowicz-Makowerowej na stanowisko profesora nadzwyczajnego. Archiwum Uniwersytetu Medycznego, sygn. arch. 1.
- [3] WIGDOROWICZ-MAKOWEROWA N.: Miłość w cieniu śmierci: Wspomnienia z getta warszawskiego. Erechtejon, Wrocław 1996.
- [4] RUTAŃSKA E., BRUZIEWICZ-MIKŁASZEWSKA B.: 100-lecie urodzin prof. N. Wigdorowicz-Makowerowej. Gazeta Uczelniana UM we Wrocławiu 2013, 19, 1, 12–13.
- [5] Kto jest kim w polskiej medycynie. Informator biograficzny. Warszawa 1987, s. 717.
- [6] BRUZIEWICZ-MIKŁASZEWSKA B.: Zarys uniwersyteckiej stomatologii we Wrocławiu. Wrocław 2008.
- [7] PANEK H.: Osiągnięcia naukowe Katedry Protetyki Stomatologicznej Akademii Medycznej we Wrocławiu. [W:] Wrocławska Szkoła Protetyki Stomatologicznej. Akademia Medyczna im. Piastów Śląskich we Wrocławiu, Wrocław 2008.
- [8] PŁONKA-SYROKA B.: Profesor Noemi Wigdorowicz-Makowerowa, autorka i redaktorka pamiętników z getta warszawskiego. Gazeta Uczelniana UM we Wrocławiu 2012, 18, 10, 12–13.

Adres do korespondencji:

Maria Kordas
Biblioteka Uniwersytetu Medycznego
ul. Parkowa 1/3
51-616 Wrocław
tel. 71 348 30 22
e-mail: maria.kordas@am.wroc.pl

Praca wpłynęła do Redakcji: 11.12.2012 r.
Po recenzji: 14.02.2013 r.
Zaakceptowano do druku: 28.02.2013 r.

Received: 11.12.2012
Revised: 14.02.2013
Accepted: 28.02.2013